

Een programmahervorming : de problemen in kaart gebracht

R. Verstegen*

Inleiding

1. In september 1987 is een curriculumcommissie van start gegaan onder leiding van decaan Blanpain. Het werk van deze commissie is een onvoltooide symfonie gebleven. Sommige voorstellen werden in de onderwijscommissie van de licenties met zeer grote meerderheid goedgekeurd (spreiden basisvakken over drie licentiejaren), of voor herwerking terug naar de curriculumcommissie verwezen (basisvakken in eerste semester, seminarie, werkcolleges en keuzevakken in tweede semester).

Een voorstel i.v.m. de kandidaturen werd door de onderwijscommissie Kandidatuur Rechten (KR). afgewezen waar dit het overbrengen van een basisvak naar de 2e kandidatuur inhield, en leidde niet tot een consensus waar het ging om een herschikking van de rechtsvakken. Daarop heeft de faculteitsraad op voorstel van de curriculumcommissie beslist iets meer tijd te nemen om de inzichten te laten rijpen en daarover een onderwijsdag te organiseren.

In september 1988 heeft de curriculumcommissie in een gewijzigde samenstelling deze niet gemakkelijke opdracht aangevat¹.

2. Ondertussen hebben zich belangrijke nieuwe ontwikkelingen voorgedaan die verder worden besproken. Er gaan naar de programmahervorming toe min of meer dwingende eisen uit van de vlucht die het Erasmusprogramma neemt, de problematiek van een polyvalente eerste kandidatuur, die niet beperkt blijft tot de vraag naar economie in Kortrijk, de plannen van het rectoraat voor rationalisatie van alle programma's en richtlijnen van de academische raad i.v.m. beheersen van de studiedruk.

3. In dit rapport wordt gepoogd een synthese te geven van de opduikende vragen en van her en der geformuleerde mogelijke antwoorden. Een bos vol bomen, zo getekend dat in het bos groepen bomen duidelijk te zien zijn, wel nog niet elke boom afzonderlijk. Althans dat is de betrachting.

* Vice-Decaan rechtsfaculteit K.U.Leuven en Voorzitter Curriculumcommissie.

(1) *Samenstelling* : de professoren L. Dupont, K. Geens, J. Herbots, P. Van Orshoven (aankankelijk J. Monballyu), en R. Verstegen (voorzitter); voor het W.P. Mevr. M. Wyckaert (verslaggeefster; aanv. Mevr. H. Laga); voor de studenten de heer G. Ooms. De commissie kon eens te meer rekenen op de medewerking van de Dienst Universitair Onderwijs : mevr. M. Corijn en de heer H. De Neve

De besprekingen in de commissie verliepen zoekend ook omdat geprobeerd werd over het herschikken van hier en daar enkele vakken heen, door te dringen tot meer fundamentele vragen naar de doelstellingen van de opleiding en van de diverse onderdelen daarvan.

Sommige vragen zijn eerder van programmatorische aard (wat waar plannen), andere van eerder didactische aard (hoe aanbrengen wat men op een bepaalde plaats wil brengen). Juist de verwevenheid van dat soort vragen, de wisselwerking tussen programmastructuren en didactisch proces maakt mede de complexiteit uit van een enigszins dieper gaande vraagstelling. Dit rapport bevat geen concrete voorstellen waar de commissie als dusdanig zou achterstaan. Het is bedoeld als leidraad voor verdere besprekingen. Als hier of daar de persoonlijke voorkeur van de verslaggever wat sterker zou doorklinken, dan zullen de leden van de commissie daar begrip voor opbrengen.

I. Vragen vanuit het kandidaatsonderwijs

A. De algemene vorming.

1. Tot 1967 hoorde de kandidaatsopleiding voor juristen thuis in de faculteit letteren en wijsbegeerte. Er was een gemeenschappelijk pakket filosofische vakken, latijn, (algemene geschiedenis van de oudheid tot nu en literatuurgeschiedenis. In het tweede jaar was er plaats voor 4 bijzondere vakken voorbereidend op de rechtenstudie: Encyclopedie van het recht, Geschiedenis van het burgerlijk wetboek, Natuurrecht en Romeins recht. Het K.B. van 18 mei 1967, dat het nieuwe programma voor de rechten invoert, verbreekt de band met de letterenfaculteit maar behoudt het concept waarin alle basisvakken van de juristenopleiding in de licentiejaren geconcentreerd blijven, terwijl de kandidaatsjaren het veld openlaten voor een *brede algemene vorming*.

2. Rond deze doelstelling van een brede algemene vorming, bevestigd door de onderwijscommissie kandidaturen rechten in 1988, bestaat in de faculteit een consensus die misschien net iets te vanzelfsprekend is geworden. Hoe breed is die algemene vorming eigenlijk nog wel? Alvast niet meer deze van de "honnête homme" met grote historische en literaire bagage. Wel een aanzienlijke filosofische en gedragswetenschappelijke (psychologie, sociologie, economie) vorming, een historisch-juridische achtergrond en aandacht voor talen.

3. Zoals de filosofische en gedragswetenschappelijke vorming nu geconcipeerd is, gaat het in hoge mate om zelfstandige basisvakken. Is het mogelijk om te komen tot een concept algemene vorming dat uitmondt in een reële interdisciplinariteit, die het juridisch bezig zijn doorlicht en bevrucht?

Komen de reflexievakken in de derde licentie (rechtsfilosofie, rechtssociologie, rechtsgeschiedenis) niet wat over als een ultieme poging om terug in het blikveld te brengen wat er twee jaar lang volledig is buiten gelaten? Ook in de onderwijsraad werd gepleit voor multidisciplinariteit ook in de tweede cyclus (zie verder punt I, B, 3,d).

4. Het kandidaatsprogramma kan ook gedacht worden aan een verbreding van het pakket. Kunnen vakken zoals bv. wiskunde en statistiek daar ook toe behoren? Een vergelijking met de programma's van de faculteiten Economie en Politieke en sociale wetenschappen maar eveneens met de eigen opleiding criminologie zou daarvoor ook kunnen pleiten. Een verdere vraag is dan of het om plichtvakken kan gaan, dan wel om het organiseren van keuzemogelijkheden, die ook zouden kunnen fungeren als bruggen naar andere faculteiten (zie punt I, B).

5. Meerderen lieten in 1987-88 opmerken dat het pakket filosofische vakken nu wel erg groot is. In de gemeenschappelijke kandidaturen letteren en wijsbegeerte was dat in 1966-67: 390 u., na de invoering van het nieuwe programma 420 u., nu, o.m. door de invoering in 1973-74 van het vak "Juridische logica, methodologie en argumentatieleer" (huidige titel: logica), opgelopen tot 600 u.. Ter vergelijking UFSAL: 600; UFSIA en UCL: 450; RUG: 390; St. Louis: 360; VUB: 309; ULB: 210².

De onderwijscommissie heeft zich in 1988 over een eventuele herschikking niet uitgesproken. Wel werd de optie bevestigd voor het behoud van het algemeen vormend karakter van de kandidaatsopleiding rechten.

B. Polyvalente eerste kandidatuur?

1. Het zoeken naar mogelijkheden om in Kortrijk het onderwijsaanbod te verbreden in de richting van de economie, heeft geleid tot voorstellen om, gebruik makend van de speelruimte die het wettelijk programma voor de kandidaturen in de rechten laat, zowel te Leuven als te Kortrijk een gemeenschappelijke eerste kandidatuur voor Rechten en voor Economie en Toegepaste Economie te organiseren. Een belangrijk discussiepunt is daarbij geweest de plaats van de inleiding tot het recht die in de ogen van velen in de faculteit Rechtsgeleerdheid door sommigen te minimalistisch werd opgevat.

2. Daarop is een voorstel gedaan door decaan Broekman om overleg tot stand te brengen tussen Rechten (waar ook Criminologie moet bij betrokken worden), Economie en Politieke en Sociale Wetenschappen ten einde

(2) De verwijzingen naar het programma van andere instellingen zullen niet altijd meer de laatste stand van zaken weergeven

tussen de respectieve programma's te komen tot zoveel coördinatie als mogelijk.

3. Tegen de achtergrond staat de principiele vraag naar zin of onzin van polyvalente kandidaturen.

De Onderwijsraad van de K.U.Leuven heeft i.v.m. deze problematiek in januari 1988 aan de Academische raad een aantal aanbevelingen voorgesteld, na evaluatie in 16 artikelen. De onderwijsraad komt tot volgende vrij gereserveerde conclusies.

a. Onderwijskundige argumenten, ingeroepen voor een model van onderwijsorganisatie, dat vertrekt vanuit een volledig polyvalent eerste jaar overtuigen niet.

1° *Tegenover* toegenomen ontkoppeling tussen studie en beroep, professionele vorming binnen het beroep, versnelde evolutie binnen de wetenschap *staat* dat de snelle integratie van de student in de gekozen richting noodzakelijk is, wil men de studieduur niet verlengen en wil men zich ook als afgestudeerde in nieuwe situaties vrij snel kunnen aanpassen.

2° *Tegenover* vereenvoudiging van de studiekeuze *staat* dat het uitstel van studiekeuze aan gemotiveerde studenten een voldoende identificatiebasis ontnemt en het aantal onbeslisten verhoogt.

3° *Tegenover* bijwerking van gebrekkige vooropleiding *staat* dat dit onmogelijk kan via een polyvalente eerste kandidatuur en dat nu ook reeds beperkte leemten tijdens het eerste jaar kunnen worden aangevuld.

b. Onderwijsorganisatorische argumenten kunnen er voor beperktere groepen toe leiden dat een grotendeels gemeenschappelijke basiskandidatuur wordt uitgebouwd, op voorwaarde dat het onderwijskundig peil gehandhaafd kan worden en dat identificatie met de eigen studiekeuze mogelijk blijft.

c. Onderwijseconomische argumenten (recruterings van nieuwe studenten) mogen niet verward worden met onderwijskundige argumenten.

d. Er wordt gepleit voor voldoende multidisciplinariteit in de opleiding, ook tijdens de tweede cyclus.

e. Er wordt aandacht gevraagd voor het verbeteren van overgangsmogelijkheden tussen de verschillende universitaire studierichtingen: niet noodzakelijk equivalentie vak per vak, soepel beoordelen van gelijkwaardigheid van de vorming (vooral waar het niet de eigen vakdiscipline betreft), zorgvuldig bekendmaken van de overstapmogelijkheden.

De academische raad heeft zich over deze aanbevelingen niet definitief uitgesproken. In het verslag van de vergadering van 15 februari 1988 wordt gezegd dat meerdere leden in de aanbevelingen van de onderwijsraad een waarschuwing zien om inhoudelijk zorgvuldig te zijn bij een wijziging van kandidatuurprogramma's, gemotiveerd door onderwijseconomische en organisatorische redenen. De raad meent dat de inspanningen moeten worden verder gezet om te streven naar meer gemeenschappelijk onderdelen tussen

verwante studierichtingen, niet alleen intrafacultair, doch ook tussen de faculteiten.

4. Een cruciaal punt bij het opmaken van grotendeels gemeenschappelijke pro-gramma's ligt in de mate van eigenheid die in het eerste jaar nog (of reeds) toegestaan wordt.

In 1976 werd het kandidatuurprogramma rechten in Leuven herschikt en hervormd vanuit de optiek van een volledig polyvalente kandidatuur, in het voorstel van de commissie toen zonder specifieke juridische inleiding (cf. DILLEMANS, 1974). De faculteitsraad besliste als correctie Romeins recht gedeeltelijk in de eerste kandidatuur te laten. Sommigen denken er nu aan dit vak in het eerste jaar te vervangen door een algemeen overzicht van het recht zoals dat ook in de Economie en in de Sociale Wetenschappen wordt gedoceerd.

In 1988 keurde de onderwijscommissie KR het voorstel van de curriculumcommissie goed om het onderwijs van het (hedendaagse) recht in het eerste jaar iets te versterken. Motief was precies de confrontatie en identificatie met de discipline van zijn keuze.

5. In dit gesprek moet ook de eerste kandidatuur criminologie worden betrokken, met een zelfstandige vraag naar wat er de minimale eigenheid moet van uitmaken. Hier roept het toch wel vreselijk lage slaagcijfer in het eerste jaar evenwel de vraag op naar het voortbestaan zelf van een afzonderlijke eerste kandidatuur.

C. Inleiding tot het recht in de kandidaturen

1. Zoals gezegd werd bij de invoering van het nieuwe programma in 1967 het vroegere concept behouden, waarin alle basisvakken in de licenties ondergebracht worden.

Als inleiding tot het hedendaagse recht is in het kandidaatsprogramma wettelijk alleen voorgeschreven: "Inleiding tot de bronnen en tot de beginselen van het recht." De meeste faculteiten hebben hieronder ook een overzicht thuisgebracht van het materieel privaatrecht en publiekrecht.

De Leuvense rechtsfaculteit heeft gekozen voor een uitbouw van de vroegere encyclopedie van het recht: fundamentele beginselen en inleiding tot de bronnen. Men wil aldus al vroeg doordringen tot de grondstructuren en tevens nodeloze herhalingen vermijden: een eerste kennismaking, een basis-cursus in eerste of tweede licentie en dan nog een grondig vak kan van het goede te veel zijn. Er was in 1988 in de onderwijscommissie kandidaturen rechten een meerderheid voor het behoud van het huidige concept van het vak Beginselen, ook bij overbrenging van de tweede naar de eerste kandidatuur.

Deze benadering lijkt wel mee te brengen dat de Leuvense studenten zich minder goed voorbereid voelen dan hun collega's uit een andere kandidatuurinstelling (cf. DUO-rapport nr. 427). Waarbij het wel een vraag is of

dit zich voorbereid achten meer is dan een vage eerste vertrouwdheid met de materie, "er al eens iets over gehoord hebben". Het lijkt inderdaad zo te zijn dat de examenresultaten van de zich minder voorbereid voelende studenten uit de Leuvense en Kortrijkse kandidaturen iets beter uitvallen dan van de studenten uit andere kandidaturen.

2. Het aantal uren (inleiding tot het) hedendaags recht ligt in het Leuvense programma beduidend lager dan in de andere faculteiten : RUG : 420 ; Luik, St. Louis en Namen : 360 à 370 ; UCL : 354 ; ULB : 330 minimum ; UFSIA : 300 ; UFSAL en VUB : 240 ; KUL : 135. Bemerkt dat bij de hervorming in 1976 (grotere polyvalentie vooral van het eerste jaar) Bronnen en Beginselen van 180 tot 135 u. werd teruggebracht, als gevolg van het in de tweede kandidatuur bijeenbrengen van de beide vakgedeelten van elk vak.

In belangrijke mate gebeurt de inleiding tot het privaatrecht in het Romeins recht : RUG : 45 u. ; UFSAL en UFSIA : 90 u. ; UCL : 112,5 ; ULB, UELg en KUL : 120 ; St. Louis : 135 ; VUB : 150 ; (met inbegrip van praktische oefeningen voor 3 instellingen ; 5 x volledig 1e K., 1 x 2e K., 2 x 1e + 2e K.). Ook levert het vak rechtsgeschiedenis hier een belangrijke bijdrage : in Leuven : Geschiedenis van het publiekrecht (1e K) en Geschiedenis van het privaatrecht (2e K), telkens 60 u.

Bij de voorbereiding van een programmahervorming in 1987-88 was er een algemene vraag naar meer recht reeds vanaf de eerste kandidatuur (motivatie van de studenten). Daarover was unanimitieit in de onderwijscommissie. Er was ook bijzondere aandacht gevraagd voor de bronnenbeheersing. Het aansluitende voorstel om staatsrecht in de tweede kandidatuur te programmeren vond duidelijk geen meerderheid (zie hierna, punt I, D, 6).

D. (Een) juridisch(e) basisvak(ken) in de kandidaturen ?

1. Enkele rechtsfaculteiten programmeren een vak of enkele vakken uit het basisprogramma van de licenties reeds in de 2e kandidatuur, of stellen zo'n vak(ken) toegankelijk als keuzevak(ken).

	R.U.G.	U.L.B. 3	U.E.Lg
Grondwettelijk recht	2 K	2 K	2 K
Volkenrecht en inst. inst.	2 K		
Verbintenissenrecht	2 K		
Strafrecht		2 K	
Boekhoudrecht		2 K	
Procesrecht. Instellingen			1 K

(3) Twee van de drie vakken te kiezen.

In de V.U.B. is dit punt momenteel in bespreking. In de U.C.L. en St. Louis wordt in de 2 K meestal door de docent van het basisvak een inleiding gegeven van telkens 30 u. voor strafrecht en criminologie, publiekrecht, gerechtelijk privaatrecht, burgerlijk recht en rechtsvergelijking.

2. Merkwaardig is dat reeds van bij het tot standkomen van het nieuwe programma in 1968 gepleit werd voor een oplossing in die zin. In een eerste evaluatie schrijft L.P. SUETENS :

"In haar geheel is de geplande hervorming voorzeker van aard om een bevredigend resultaat te bereiken. (...).

Minder gelukkig lijkt mij de hervorming van de kandidatuur. Het nieuwe programma omvat m.i. geen voldoende inleiding tot de specifieke cultuur vereist voor de studie van het recht. Ook in het nieuwe programma worden slechts drie jaren (het licentiaat) voorzien voor de specifieke vorming van de jurist. Dit lijkt te weinig ; Alle nabuurlanden besteden hieraan meer tijd (vb. Frankrijk : 4 jaar ; decreet nr. 62 van 10 juli 1962) ; noch in Nederland, noch in de Duitse Bondsrepubliek, noch in Frankrijk wordt in de kandidaturen zoveel plaats ingeruimd voor niet juridische vakken. Overigens werd door verschillende universiteiten terdege aangevoeld dat ook het nieuwe systeem het gevaar inhield dat niet voldoende tijd wordt besteed aan de specifieke vorming van de jurist.

In Leuven Nederlands werd aan de juridische vakken in de kandidatuur bewust een groot gewicht gehecht : 30 s.u., d.i. bijna de helft van het totale aantal semesteruren. In Luik is men, m.i. terecht, nog verder gegaan : in de eerste kandidatuur wordt reeds een inleiding tot het staatsrecht gedoceerd, in de tweede kandidatuur de rechterlijke organisatie. Het is immers van essentieel belang om de student reeds bij het begin van zijn opleiding rechtstreeks met de juridische wetenschap in contact te brengen.

De nieuwe kandidatuur heeft nu onvermijdelijk een bivalent karakter. Dit lijkt mij geen goede, definitieve oplossing. Mijn voorkeur gaat naar een algemene propaedeutica van een jaar, gevolgd door een zuiver juridische licentie. Dit stelsel verdient trouwens m.i. ook aanbeveling voor de andere studierichtingen. (...).

Met dit systeem zou men komen tot een zuivere toestand : een inwijdings- en oriënteringsfase van een jaar, gevolgd door een zuiver juridische opleiding van vier volle jaren, met hierin reeds een relatieve specialisatie. Dit is wellicht een objectief voor een volgende hervorming." (L.P. SUETENS, 1968, 164/166).

3. Er is later in het parlement een voorstel geweest om de wettelijke grens tussen kandidaturen en licenties voor enkele vakken te doorbreken (Wetsvoorstel Brouhon-Decroo, *Parl.St.*, Kamer, 1980-81, nr. 762 -1).

Een weinig bekende (alleen in het Frans beschikbare) officieuze commentaar op het nieuwe kandidaatsprogramma van 1967, uitgaande van de Vaste commissie van de rectoren, maakt hier nu reeds een opening waarop door

de U.L.B. met succes een beroep is gedaan bij de bekrachtigingscommissie voor de diploma's.

"En outre, comme beaucoup d'autres enseignements - qu'il s'agisse de littérature, d'histoire, de mathématique, de statistique, voire même de biologie - peuvent constituer une préparation utile à la poursuite études juridiques, il a prévu que le récipiendaire devrait choisir une matière au moins parmi un ensemble d'enseignements organisés par les facultés.

La Commission permanente a tenu à souligner qu'en vue de permettre un allègement du programme de la future licence en droit, le choix de l'étudiant pourra s'étendre à des matières (par exemple le droit constitutionnel) ou à des parties de matières (par exemple l'organisation judiciaire, les institutions du droit des gens) qui figurent au programme de cette licence.

D'autre part, en vue de l'exécution de cette disposition, les facultés pourront, éventuellement créer des cours qui, à l'heure actuelle ne relèvent pas de leur discipline". (Hervorming van het programma der universitaire studiën, Brochure 1, Kandidatuur in de Rechten, Ministerie van Nationale Opvoeding, Bestuur van het Hoger Onderwijs, Vaste Commissie van de Rectoren, 1968, blz. 13, onderstreping toegevoegd).

4. Voor de hier besproken evolutie zie ik twee motieven.

In het document uitgaande van de Vaste Commissie van de Rectoren blijkt dat men zich in 1967 bewust was dat het licentieprogramma erg vol zat. Men zocht wat ruimte naar voren toe.

Een tweede overweging is ingegeven door de zorg om de wachttijd vooraleer de student mag beginnen met iets wat niet meer voorbereidend is, in te korten. Vanuit de Dienst voor Universitair Onderwijs (DUO) werd gesignaleerd dat op dit punt het curriculum van de juristenopleiding nogal uitzonderlijk is (cf. rapport H. DE NEVE). Het noodzakelijke proces van ingroeien in de studiekeuze verloopt hier trager dan in de meeste andere studierichtingen. In de beleving van de studenten lijkt deze moeilijkheid wel versluierd te blijven doordat het tweede jaar, vooral omwille van de talrijke werkjes, als duidelijk meer belastend dan het eerste jaar wordt ervaren. Maar na twee jaar studie komt die ervaring wel boven. De overgang naar de eerste licentie wordt door velen beleefd als "Eindelijk!", door anderen "Is het dat?". Er is in beide gevallen toch iets vreemds aan de hand, als zo'n ervaring eerst komt bij de aanvang van het derde jaar studie.

5. Bezwaren tegen het overbrengen van een basisvak uit de licenties naar de kandidaturen zijn er ook.

- Dat moet wettelijk geregeld worden (maar zie nr. 3 hierboven).

- Het algemeen vormend karakter zou er door in het gedrang gebracht worden. Beeldrijk wordt gesproken van "het paard van Troje", "het hek van de dam", "een dijkbreuk", enz.

- Zolang niet alle kandidatuurinstellingen daaraan meedoen brengt dit problemen voor studenten die van een andere instelling in onze eerste licentie toekomen.

- Ook de titularissen (en/of de afdelingen) van de vakken die voor deze operatie in aanmerking komen, kunnen vrezen voor wat als een rangverlaging kan overkomen. Zorgen omtrent seminarie en werkcolleges kunnen in sommige voorstellen gedeeltelijk beantwoord worden vanuit een algemene herstructurering van de openvolging basisvak-seminarie en werkcolleges.

"Dat is alleen een zorg voor de licenties die zich expansionistisch opstellen", is niet een bezwaar, wel een bedenking die in vroegere besprekingen wel eens gehoord werd. Op een facultaire onderwijsdag kunnen we op dit punt allicht komen tot een gesprek tussen leden van beide onderwijscommissies, in het besef dat allen voor dezelfde ploeg spelen.

6. De curriculumcommissie heeft in 1988 voorgesteld het vak Staatsrecht in de tweede kandidatuur te programmeren. Daarvoor was in de onderwijscommissie voor de kandidaturen duidelijk geen meerderheid. De afdeling was tegen. Een ander vak dat in de besprekingen van de commissie betrokken werd was Verbintenissenrecht.

Het rapport van prof. K. GEENS formuleert hier nieuwe voorstellen.

II. Vragen vanuit de licentiejaren

A. Diepgang bij de basisvakken?

1. In het huidige model worden 18 basisvakken samengebracht in de twee eerste licentiejaren. Dit leidt tot een overconcentratie.

Dit probleem dreigt nog erger te worden. Er lijkt een consensus aan het groeien dat er een nieuw plichtvak Europese instellingen moet komen.

In de voorstellen van de curriculumcommissie 1988 duiken daarenboven - nu wel verspreid over drie jaren - als mogelijke nieuwe plichtvakken op: Zekerheden en executierecht en Onrechtmatige daad. Ook worden sommige vakken verder opgesplitst: Familiaal vermogensrecht in Erfrecht, schenkingen, testamenten en Huwelijksvermogensrecht; Handels- en Economisch recht in Handels- en verzekeringsrecht en anderzijds Economisch recht; Fiscaal recht krijgt nog een zelfstandig plichtvak Indirecte belastingen.

2. De huidige concentratie in twee jaren moet wel de kwaliteit van het werkingsproces schaden. De resultaten van de beklijvingstesten zijn over het algemeen erg magere. Van wat de docenten hopen dat de studenten het jaar nadien nog aan kennis paraat zouden hebben, blijft niet zo veel over. (cf. rapport H. DE NEVE).

Ook in vroeger onderzoek is gebleken dat naar de mening van de studenten veel meer van hun geheugen wordt gevraagd, dan van hun inzicht. In de curriculumcommissie werd dit de korte weg genoemd. Het is in de huidige

organisatie van ons onderwijs en van de aansluitende wijze van examineren (veelal) mogelijk om zich aan diepgaande studie te onttrekken en vrede te nemen met blokwerk, waarbij de geblokte stof om zo te zeggen met het debiteren op het examen ook weer vergeten wordt.

Deze problematiek raakt fundamenteel de kwaliteit van ons onderwijs en is niet alleen een gevolg van het groot aantal vakken, ook al wordt het fenomeen daardoor fel versterkt. Het grote aantal studenten weegt hier ook zwaar. In de curriculumcommissie werd verdedigd dat deze houding om de korte weg te kiezen fundamenteel reeds in de kandidaturen wordt aangenomen of "aangeleerd". DUO-onderzoek bevat gegevens die er op wijzen dat een deel van het publiek van de rechtsfaculteit meer dan anderen reeds in het secundair onderwijs deze weg uitproberen (cf. rapport DE NEVE).

3. Over de ernst van de kwaal is niet iedereen het eens. Dat hier wat schort, dat het op dit punt beter zou moeten kunnen, daarover lijkt wel een ruime consensus te bestaan.

Van meet af aan heeft deze problematiek de besprekingen in de curriculumcommissie beheerst.

Er zal niet één eenvoudige remedie voor het probleem te vinden zijn. Een eerste stap in de richting van een meer persoonlijk uitdiepen is gezet met de reorganisatie van de werkcolleges (zie verder punt III, 5).

4. Een tweede stap van structurele aard zou kunnen gelegen zijn in het openbreken van de overconcentratie in eerste en tweede licentie: een of meer vakken reeds in de tweede kandidatuur programmeren (zie punt I, D), en spreiden van de basisvakken over de drie licentiejaren.

Over dit laatste voorstel was er in de vergadering van de onderwijscommissie licentie rechten dd. 26 januari 1988, quasi unanimitieit. Daar hangen evenwel twee problemen aan vast.

5. Sinds de goedkeuring van deze optie heeft het Erasmusprogramma zich doorgezet. De afwezigheid van wettelijke plichtvakken in de derde licentie heeft mogelijk gemaakt er a.h.w. onmiddellijk in te duikelen en onze faculteit dit punt mijlen voorsprong gegeven: ca. 60 beurzen op ca. 260 voor alle studierichtingen in het Vlaamse land. Dit brengt wel mee dat de in januari 1988 genomen optie opnieuw moet worden onderzocht. Basisvakken zoals Volkenrecht en I.P.R. toch in 3e licentie? Ook andere vakken? Erasmusstudenten uitzenden ook in vroegere jaren?

Zeer belangrijk is wel dat de wetgeving op het toekennen van de academische graden in die zin werd aangepast dat ook plichtvakken in het buitenland kunnen worden gevolgd (zie Gecoörd. wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens, K.B. 31 dec. 1949, art. 61bis, ingevoegd door de Wet van 1 augustus 1988 houdende dringende maatregelen terzake van onderwijs, art. 19; B.S. 2 september 1988). Dit geldt in beginsel ook voor de rechtsfaculteiten en de

juridische vakken. Er kunnen wel interpretatieproblemen rijzen hoever men daarin kan gaan. Ongetwijfeld kan de Europese richtlijn van de Raad van 21 december 1988 betreffende een algemeen stelsel van erkenning van hogeronderwijsdiploma's waarmee beroepsopleidingen van ten minste drie jaar worden afgesloten (*P.B.L.* 19/16, 24 januari 1989) beschouwd worden als een argument te meer voor een ruime equivalentie ook in de juridische plichtvakken.

6. Het voorstel om de basisvakken over de drie licentie jaren te spreiden treft niet het verwijt dat het een gemakkelijksoplossing zou zijn : meer tijd nemen om hetzelfde te doen. In het voorstel van de curriculumcommissie ging dit gepaard met een spreiding van de keuzevakken uit de derde licentie eveneens over de drie jaren, wat, mocht dit haalbaar blijken, ook motiverend zou kunnen werken voor de studenten en diepgang bevorderen. Toch is de vraag niet te ontlopen : kan het onderwijs van de basisvakken zelf niet anders en beter gegeven worden, zodat de studenten daarin ook meer diepgang gaan zoeken ? Deze vraag raakt meteen de doelstellingen van de juridische opleiding zelf.

B. Hoe generalisten opleiden?

1. Als er te veel vakken zijn kan het dan niet met minder ?

Een klaarliggend antwoord komt vanuit de doelstellingen van de opleiding zelf. De juristenopleiding in België levert generalisten af. Er moet ook rekening worden gehouden met het feit dat in België het diploma rechtstreeks toegang verleent tot de arbeidsmarkt. Een jurist die op de arbeidsmarkt komt moet een minimale kennis hebben van alle juridische disciplines. Dit traditionele antwoord lijkt ook te worden bevestigd door het onderzoek bij de afgestudeerden. Een groot deel van hen komt te recht in betrekkingen en sectoren waar een all-round opleiding gewenst blijft.

2. Voorstellen voor het organiseren van afstudeerrichtingen gaan bij ons, anders dan bv. in Nederland, nooit zover dat ze de basisvakken raken. Het gaat om uitdiepen op een beperkter terrein, niet om een echte diversificatie in de juristenopleiding.

3. Anderen verwijzen naar wat bv. in Engeland voorkomt : een aantal voor iedereen verplichte vakken en daarnaast een ruime keuze ook voor wat wij basisvakken noemen. Het is duidelijk dat een ander model, zo dit al verdedigd wordt, niet op korte termijn in een programmahervorming kan worden opgenomen. De wetgeving op het toekennen van de academische graden schrijft dwingend een aantal vakken voor : Staatsrecht, Administratief recht, Burgerlijk recht, Strafrecht en strafvordering, Handelsrecht, Gerechtelijk privaatrecht, Volkenrecht en internationale instellingen, Fiscaal recht, Sociaal recht.

Men zou kunnen overwegen om sommige opdelingen in zelfstandige vakken bij Burgerlijk Recht, Handelsrecht, Sociaal recht ongedaan te maken. Maar het is zeer de vraag of daar nu veel kan van terecht komen, gelet op de druk die uitgaat van het bestaande model van de generalist en de eisen van de beroepswereld die daar grotendeels is op afgestemd.

Te noteren valt dat de wetgeving op het toekennen van de academische graden geen enkele aanduiding bevat over de tijd die aan de studie van elk van deze vakken moet worden besteed.

Is er met behoud van een generalistenopleiding ruimte denkbaar voor opties? Kunnen sommige vakken in verschillende omvang en diepgang worden aangeboden? Is er op iets langere termijn (nog evenveel) plaats voor het type van de generalist? Of moeten ook wij, zoals andere Europese landen, ons voorbereiden op een beperkt aantal echte afstudeerrichtingen (bv. burgerlijk recht; procesrecht; notariaat; overheid; handel; economie; financiën; strafrecht; criminologie)?

4. Valt er (voorlopig?) weinig te rapen uit een selectie van vakken, dan komt onvermijdelijk de vraag wat er dan te halen is uit een andere *benadering bij het doceren* van de basisvakken.

Over het algemeen genomen kan men zeggen dat de benadering thans sterk encyclopedisch blijft. Het is niet altijd gemakkelijk om conclusies te trekken uit de door iedereen aanvaarde vaststelling dat het absoluut onmogelijk is om alles te zien. Het rapport GEENS legt op deze onderwijsdag een visie op een andere aanpak ter discussie.

5. Wat de implicaties van de Europese eenmaking en de erkenning van de equivalentie ook van de juridische diploma's zullen zijn voor de opleiding van juristen valt nu nog niet te overzien. Prof. K. Lenaerts wijst er op dat van hieruit ook weer de noodzaak zal groeien om methodologische diepgang te betrachten, geen encyclopedische volledigheid. Hij zegt ook te verwachten dat de aanwezigheid van Erasmusstudenten nu reeds een stimulans in deze richting zal inhouden. (Cf. Bijlage, uittreksel uit een interview met prof. Lenaerts, in *Academische Tijdingen*, 1989, nr. 1.)

C. Specialisatie

1. De huidige derde licentie kan niet worden beschouwd als een specialisatie-jaar. Het laatste jaar biedt wel verdieping op zelfgekozen domeinen. Vanuit vormingsoogpunt is dit een zeer belangrijk moment van verwerking en persoonlijke integratie, van beginnen functioneren in het recht. Sommigen zouden dit aspect nog meer willen uitgediept zien. De algemene ervaring, bevestigd door DUO-onderzoek leert ons dat dit voor velen helemaal niet werkt.

Ik kom verder op het probleem van de derde licentie terug.

2. Bij de hervorming van het licentieprogramma in 1969 werden alle bijzondere licenties met uitzondering van de wettelijk geregelde licentie in het notariaat in Leuven afgeschaft. Een belangrijke overweging lijkt geweest te zijn dat deze programma's onvoldoende gewicht hadden. Alle belangrijke vakken werden geïntegreerd in het keuzepakket van de derde licentie, zodat de studenten die dat wensen de verdieping in de derde licentie kunnen uitbouwen in de richting van een begin van specialisatie.

3. De algemene trend naar een tweede diploma, is bij onze afgestudeerde bijzonder sterk (cf. onderzoek prof. L. Huyse). Wat er de marktwaarde van is (wanneer het gaat om een aanvullende juridische opleiding) valt moeilijk in te schatten. Het staat vast dat hier voor een deel een modetrend speelt waar allerlei opleidingsinstellingen op inspelen. Wordt dit niet bevestigd door het feit dat wanneer inhoudelijk een bijna vergelijkbaar pakket aangeboden wordt in de derde licentie dat niet het aureool heeft van een zelfstandig diploma desinteresse te constateren valt? Het fenomeen wordt helemaal bevreemdend wanneer men studenten reeds in de derde licentie een beperkter pakket ziet nemen om alvast ergens anders een aanvullend diploma voor te bereiden.

M.i. moeten alle onderwijsinstellingen (in alle studierichtingen) tegenover deze mode-trend reserve aan de dag leggen. Hun eerste antwoord moet m.i. zijn en blijven : de volgehouden ambitie om een volwaardige basisopleiding voor al hun studenten verzekeren.

4. Wat over het tweede diploma als modeverschijnsel gezegd is, houdt niet in dat het mijn bedoeling zou zijn het verschijnsel daartoe te herleiden. Er is ongetwijfeld ook een reële vraag naar bijkomende juridische vorming. Sommigen in de faculteit hebben regelmatig opnieuw de vraag gesteld of het toch niet aangewezen was om een of twee bijzondere licenties opnieuw op te richten, zoniet voor eigen studenten, dan toch als aanwezigheid op de markt van de aanvullende studies.

Wat de eigen studenten betreft is het gangbare antwoord altijd geweest dat ze voor aanvullende studies beter het nest kunnen verlaten en zich verrijken door in een ander milieu, zo mogelijk in het buitenland te gaan studeren. Nu de plannen voor het organiseren van een Engelstalig programma vorm krijgen, lijkt het onwaarschijnlijk dat de faculteit ook nog de menselijke middelen zou hebben voor het organiseren van een aanvullende studie van het klassieke type.

5. Mij persoonlijk bevreemdt het dat zo weinig van onze afgestudeerde juristen de weg vinden naar de criminologie (cf. onderzoek van prof. L. Huyse). Voor meerderen onder hen zou dit een nuttige specialisatie kunnen zijn. Heeft de faculteit hier ook niet een zekere naam? Zal het recent ingevoerde bijzonder diploma criminologie voor juristen hieraan kunnen verhelpen?

6. Ook de overheid kan, wellicht gestimuleerd door belangengroepen, in de bekoring komen om aanvullende diploma's met gezag van deskundigheid te bekleden door ze verplicht te stellen voor de uitoefening van sommige beroepen (bv. fiscaal recht, sociaal recht). Dit ontsnapt grotendeels aan de faculteit. In de curriculumcommissie werd gezegd dat we er wel goed aan doen om de waaier van specialisaties breed aan te houden, om zonodig heel vlug op eventuele wettelijke voorschriften te kunnen inspelen.

7. Ook in de nota van het rectoraat i.v.m. de rationalisatie van de programma's wordt gezegd dat in de latere jaren een breed spectrum aan keuzemogelijkheden kan worden aangeboden.

Is het ook niet zo dat het bestaan van een vak op een bijzonder probleemgebied het onderzoek op dat terrein zal stimuleren ?

Diverse voorstellen voor het introduceren van nieuwe vakken in de derde licentie circuleren : gezondheidsrecht (in principe gunstig onthaald op de faculteitsraad), milieurecht, bankrecht, enz.

De veelheid van vakken in de derde licentie roept bijna vanzelf de vraag op : snoeien ! Dat kan hier en daar wel zinnig gebeuren. Maar wellicht moet niet de eerste vraag zijn of niet het spectrum te breed is, wel of en hoe wij voor zo'n breed spectrum kwaliteit kunnen blijven garanderen ?

D. Interdisciplinariteit.

1. Omdat niet alles ineens kan worden gezegd gaat het onderwijs over tot het opdelen van het recht in vakken en vakgedeelten. Daardoor worden scheidingen aangebracht die als dusdanig niet in de werkelijkheid voorkomen en die bovendien in de verdere opleiding niet meer en zelfs in het functioneren als jurist moeilijk overstegen worden.

Naast en bovenop deze compartimentering binnen het recht is er de isolerende werking van het recht als dusdanig : de juridische werkelijkheid is niet de totale werkelijkheid.

Een goede opleiding zou in een zekere mate interdisciplinair moeten zijn. Binnen het recht moet de verwevenheid van de verschillende domeinen voor de student ook weer zichtbaar worden. En er zouden banden moeten worden gelegd met andere wetenschapsdomeinen.

2. Iedereen kent het probleem en bij elke programmahervorming komt het ideaal van de interdisciplinariteit weer boven.

In 1976 werd gedacht aan een interdisciplinaire seminarieverhandeling in de derde licentie, verplicht voor elke student. Het verplichtend karakter is gesneuveld op de last van de begeleiding. En er is niets voorzien om effectief de interdisciplinariteit in de overblijvende seminarieverhandelingen te bevorderen.

Zijn er werkvormen mogelijk waarin deze blijkbaar moeilijk te bereiken doelstelling, waar iedereen het over eens is, effectief kan worden bevorderd?

3. Kan een herdenken van wat algemene vorming in de opleiding is, leiden tot een grotere interdisciplinariteit naar andere wetenschapsdomeinen toe? Zou een zekere spreiding van sommige vakken uit de huidige kandidaturen daar niet kunnen toe bijdragen? (zie punt I, A, 3).

E. Contact met de praktijk.

1. Voorbeelden uit de rechtspraak behoren van ouds tot het theoretisch rechtsonderwijs. De meeste werkcolleges zijn daarop gebouwd. Maar het is duidelijk dat daarin reeds zo'n verregaande selectie van feiten en gegevens is toegepast dat zo iets nog als onderdeel van het theoretisch onderwijs moet worden beschouwd. Toch kan worden aangenomen dat naarmate de opleiding vordert, in de grondige vakken en de keuzevakken de inbreng o.m. vanuit de rechtspraak dermate belangrijk zal worden dat een steeds duidelijker zicht wordt gegeven op de praktijk.

2. Over de noodzaak om in de opleidingsjaren reeds contact met de praktijk in te bouwen verschillen de meningen. Of is er minder verschil van mening dan het lijkt doordat sommigen van meet af aan het enorme aantal studenten mee verrekenen en niet als wenselijk willen vooropzetten wat ze toch niet haalbaar vinden? De omvang van onze faculteit is in elk geval een handicap voor beperkte initiatieven in deze richting. Sommigen zullen er onmiddellijk aan toevoegen dat dergelijke initiatieven hoe dan ook zeer beperkt moeten blijven.

3. In de derde licentie zijn op facultatieve basis praktijkcolleges georganiseerd die door ruim een derde van de studenten worden gevolgd. Herhaaldelijk zijn ook voorstellen gedaan om een of andere vorm van juridische kliniek te organiseren, waarbij de studenten worden geconfronteerd met reële vragen in al hun concreetheid en met de mens achter de vraag.

Men kan daaraan denken vanuit een sociale bewogenheid, maar meer nog vanuit de kwaliteit van de opleiding.

4. Aanvullende opleiding aan de balie; zie punt IV.

F. De derde licentie (zo) apart?

1. DUO-onderzoek heeft overduidelijk bevestigd wat iedereen aanvoelt: voor de meerderheid van de studenten voldoet de huidige derde licentie niet. Een minderheid werkt zeer hard en profiteert maximaal van de mogelijkheden die het programma inhoudt. Velen houden zich met andere zaken

bezig, soms andere studies en hebben dikwijls de indruk hier tijd te verliezen.

De diagnose is zeer hard en kan niet zonder reactie blijven.

2. Er bestaan sinds lang voorstellen om weer plichtvakken in de derde licentie in te bouwen, zodat dit jaar voor elkeen meer ruggegraat krijgt. Dit zou moeten toelaten ook vroeger keuzevakken te programmeren, wat daar dan weer motiverend zou kunnen werken. Het Erasmusprogramma dwingt dit probleem opnieuw te bekijken. (Zie punt II, A, 5 en rapport prof. K. Geens).

3. Bovenstaande suggesties zouden de breuk tussen tweede en derde licentie kunnen opheffen en ruimte creëren voor een meer gevarieerde ontplooiing van de opleiding (cf. opnieuw rapport prof. K. Geens). Daar komen dan ook de vragen naar specialisatie, interdisciplinariteit en contact met de praktijk terug.

III. Vragen vanuit de didactiek.

1. Veel van wat vooraf gaat heeft betrekking op de opbouw van het curriculum. Men zou de indruk kunnen hebben dat daarmee te veel extern wordt gedokterd aan structuren, terwijl de aard en de kwaliteit van het onderwijs op zich zou moeten worden aangepakt.

Toch mag men het impact van de programmastructuren op het onderwijsgebeuren niet onderschatten. Een van de meest fundamentele problemen in het onderwijs is motiveren. Tijdig de kans bieden zich met het vakgebied van zijn keuze te confronteren en daarin in te groeien (recht in het eerste jaar), een identificatie met zijn keuze na de onzekerheid en de spanning van het eerste jaar (enkele basisvakken in het tweede jaar), een soepele ontplooiing en eigen verantwoordelijkheid in de opbouw van zijn programma (keuzevakken niet alleen in de derde licentie) zijn evenzovele elementen die in ons curriculum een nieuwe dynamiek kunnen aanbrengen. Zij kunnen groeiende passiviteit tegengaan en helpen voorkomen dat men volgzzaam onder het juk doorgaat zonder er echt zijn schouders onder te zetten.

2. Dit belet uiteraard niet dat wij bij een doorlichting van het curriculum met het doel de kwaliteit te verhogen, ook moeten stilstaan bij de didactische vragen. Welke werkvormen wenden we aan om de verschillende doelstellingen van de opleiding te bereiken. Waar is een werkcollege het meest geschikt voor, waarvoor een hoorcollege, waarvoor een seminarie, enz.? Hoe kunnen hoorcolleges, werkcolleges, enz. geoptimaliseerd worden?

3. Vanzelf brengt ons dat opnieuw naar een explicatie van de doelstellingen van onze opleiding. De curriculumcommissie heeft hieraan op basis van een werkdocument van prof. K. Geens meerdere besprekingen gewijd.

In wat voorafgaat is als doelstelling aangenomen juristen opleiden, met een geïntegreerde algemene vorming, openstaand voor interdisciplinariteit, met een begin van specialisatie, een blik op het praktisch functioneren van het recht.

In de beheersing van dat recht zou de student moeten komen tot kritisch redeneren en lezen, tot inzicht en feitenkennis. Hij moet het eigene én het gemeenschappelijke in elk nieuw probleem leren onderkennen, helder ontleden, het essentiële releveren, de elementen van oplossing structureren, dat alles schriftelijk en ook mondeling weergeven. Deze meer intellectuele vaardigheid moet ondersteund worden door sociale vaardigheid, discussie en vergadertechniek, onderhandelen, enz.

Deze algemene doelstellingen van de opleiding moeten, eventueel met wisselende accenten, jaar per jaar en vak per vak hernomen worden. Elke werkvorm moet op zijn eigen bijdrage een bruikbaarheid voor het bereiken van de vooropgezette doelstelling worden onderzocht en dienovereenkomstig aangewend. Een terrein waar nog plaats is voor reflectie en kritische evaluatie. Daaromtrent nog enkele korte beschouwingen.

4. In elk *hoorcollege* wacht de docent de valkuil van het (te veel) encyclopedisch en informatief feiten aanbrenge. Als de doelstelling van de opleiding is: kritisch redeneren, dan zal de docent dat ook voor doen en de studenten aanspreken om dat met hem mee te doen, reeds in het hoorcollege dat dan toch centraal staat in ons onderwijsmodel.

Ook de steeds toenemende omvang van het recht op elk domein dwingt tot een keuze voor grondbegrippen en structuren, beginselenonderwijs, waarmee niet een levenloos abstract begrippenkader kan bedoeld zijn. Anderzijds is een dosis feitenkennis onmisbaar. De directe toegang tot de praktijk na de opleiding zal ook zijn eisen blijven stellen.

Uit vele discussies komt de indruk naar voren dat voor de docenten een herdenken van het didactisch concept van de (juridische) hoorcolleges zich opdringt.

Sluitstuk daarvan zal zijn een reflectie over de evaluatie van de kennis van de studenten. Is de beschuldiging van papegaaiwerk niet dikwijls nog meer het gevolg van wat op het examen gevraagd wordt dan van wat er gedoceerd werd?

Een van de klemtonen in het rationalisatieplan van de academische overheid is: minder uren college geven, tijd vrijmaken voor zelf-studie, sociale activiteiten, enz. Wat zijn de implicaties van dergelijk beleid op de grote hoorcolleges in onze faculteit? Kan in het herdenken van het didactisch concept van de hoorcolleges plaats gemaakt worden voor voorbereidende studie van de studenten? Kan dat werken in de grote groepen? In elk geval in de keuzevakken?

5. De hervorming van de werkcolleges werd doorgevoerd met als hoofdmotief: de student uit de anonieme massa laten stappen, om in kleine groep

te werken onder deskundige begeleiding. Wat daar dan precies moet gebeuren, hoe daar kan worden gewerkt, daarover is geen eensgezindheid gegroeid en dat laat zich ook voelen in de diversiteit van werkcolleges nu (cf. DUO-rapport, nr. 457).

Het lijkt ook helemaal niet aangewezen om één type werkcollega als alleenzalmakend voorop te stellen. Maar zou een inventarisering van de diverse werkwijzen, een uitwisseling van de ervaringen al niet voor iedereen verrijkend zijn? En wat met een overzicht van mogelijke benaderingen, aangevuld met kleine praktische tips, ter beschikking o.m. ook van nieuw toe-komende assistenten?

Om het belang van de werkcolleges te onderstrepen werd beslist deze te evalueren en op de deliberatie mee te tellen als volwaardige vakken. Dit is beslist een punt waarrond ervaringen moeten worden uitgewisseld en waar de feitelijke gang van zaken moet worden geëvalueerd. Klinkt er niet iets geperverteerds door wanneer studenten in een systeem van permanente evaluatie zeggen dat ze er op uit zijn bij het begin een paar tussenkomsten te laten aantekenen, wat er ook de kwaliteit mag van zijn? De studenten hebben ook behoefte aan transparantie omtrent de gebruikte evaluatiecriteria. Voor het AWP is dit beslist geen gemakkelijke opgave, waar zeker verdere reflectie over nodig is.

6. De seminaries lijken in de ogen van de studenten enigszins aan belang te hebben ingeboet na de hervorming van de werkcolleges (zelfde DUO-rapport). Bestaat er (nog) consensus over dat een of de meest essentiële doelstelling van een seminarie is: leren schrijven over recht? En worden de studenten op dat punt begeleid? Ook hier ter inspiratie een inventaris van doelstellingen, werkwijzen, praktische suggesties?

7. De praktijkcolleges gericht op gespreks- en vergadertechnieken, onderhandelen, hebben groot succes. Moet het aanleren van deze sociale vaardigheden ook expliciet tot doelstelling van onze opleiding worden gemaakt? Moet de universiteit centraal dergelijke trainingsvormen organiseren, zoals ze taalcursussen inricht?

Gastprofessoren zeggen: uw studenten zijn timide, teruggetrokken, komen moeilijk tussen. Men kan op het monitoraat soms de indruk hebben dat studenten een stuk sociale vaardigheid verliezen tussen oktober en juli, platgedrukt door de anonieme massa. Het valt te vrezen dat dit na één jaar niet zomaar beter wordt.

IV. Algemene vragen, aansluitend bij het universitair beleid.

A. *Rationalisatie, reductie van vakken en examens*

1. Vanuit het rectoraat wordt een plan voorgesteld van rationalisatie op basis van een verregaande reductie van het aantal uren hoorcolleges en examens door fusie, schrappen en reductie van vakken. Er wordt zelfs gespro-

ken van een halvering als objectief. Daarbij moet wel rekening worden gehouden met de diagnose van de nota: "Het aantal studiejaren met maximum 10 vakken vormt een uitzondering. In sommige richtingen lijkt 20 vakken per jaar eerder een norm".

Daaruit kan men afleiden dat het probleem bij ons niet het grootst is, niet dat wij in de operatie rationalisatie buiten schot moeten of kunnen blijven. Het is volgens de nota de bedoeling deze beleidsopties aan de onderwijscommissies en de faculteitsraden voor te leggen. Ondertussen werkt het BAR en de Academische Raad het plan verder uit.

We moeten er van uitgaan dat elke programmahervorming, elk voorstel om nieuwe plichtvakken toe te voegen uiterst kritisch vanuit deze optiek zal worden geëvalueerd door de academische overheid. Al is de marge bij ons minder groot dan in sommige andere curricula, ook wij zullen aan dit punt de grootste aandacht moeten besteden.

Ter illustratie: in 1976 werd ons kandidaatsprogramma reeds in die zin gewijzigd: de vakken Psychologie, Sociologie, Bronnen, Beginselen, voorheen elk over de twee jaren verspreid, worden in een jaar samengevoegd. Voor Bronnen en Beginselen samen gaf dit aanleiding tot een reductie van 12 su. tot 9 su. Voor Romeins recht werd toen ook een fusie voorgesteld door de commissie, maar door de faculteitsraad afgewezen omdat er zo geen enkel rechtvak overbleef in de eerste kandidatuur. Thans gaan nieuwe voorstellen door op deze lijn: fusie van Romeins recht en ook van Bronnen en Beginselen.

2. Tot de doelstellingen behoort ook "meer keuzevrijheid voor de studenten, zeker op niveau tweede cyclus".

De besprekingen in de curriculumcommissie en het rapport van prof. Geens zijn hiermee in eenklank. Er lijkt een consensus te bestaan om een deel van de keuzevakken in de derde licentie naar voor te schuiven (zie ook punt II, A, 6).

Het pakket keuzevakken in de huidige derde licentie moet ook kritisch worden doorgelicht. Maar hier speelt de noodzaak voor rationalisatie niet vanuit de druk op de studenten. Er is wel het probleem van de belasting van de docenten, die wanneer zij hun inzichten in één vak kwijt kunnen, er geen twee moeten nemen.

3. Rationalisatie zal er ook kunnen in bestaan dat leeropdrachten die behouden blijven herschikt en herverdeeld worden over de verschillende docenten.

4. Een soepel systeem van equivalenties zal voor de studenten die reeds vroegere studies achter de rug hebben herhaaldelijk een aanzienlijke vermindering van vakken meebrengen. Binnen elke faculteit zullen hier waar mogelijk vaste regels moeten bestaan, die aan de studenten bekend gemaakt worden.

B. Studiedruk

1. Op voorstel van de Onderwijsraad heeft de Academische Raad richtlijnen vastgelegd om de studiedruk onder controle te houden. Bij elk nieuw programma en elke belangrijke wijziging van een bestaand programma moet de studietijd met behulp van een aantal vuistregels worden geschat en twee jaar na de hervorming ook effectief gemeten worden.

2. Als bovengrens wordt aangenomen een studietijd van 1900 uren. Op basis van onderzoek zijn de vuistregels voor schatting niet lineair opgevat (aantal contacturen 2 of 3) maar curvilineair: een vak van 15 u. of 30 u. vraagt relatief meer verwerkingstijd dan een vak van 90 u. Volgens deze vuistregels zou bv. in het huidige programma de eerste kandidatuur ongeveer een studietijd vragen van 1.412 u. (lineair in de hypothese contacturen $\times 3$: 1.845); de eerste licentie 1.385 u. (lineair: 1.755). Deze cijfers lijken niet af te wijken van wat in de humane wetenschappen gangbaar is.

Van studentenzijde wordt erop gewezen dat de reële studiedruk aanzienlijk toeneemt wanneer bv. het uurrooster versnipperd is.

3. Binnen de de curriculumcommissie overheerst de mening dat de rechtsstudent niet abnormaal belast is. Men ziet er wel problemen i.v.m. de relatieve belasting voor de verschillende vakken: in het jargon van de commissie: "de belendende percelen". Er werd gepleit voor duidelijke bewakingsmechanismen, die moeten verhinderen dat enkele vakken een meer dan proportionele belasting meebrengen.

Het zal bekend zijn dat bv. in Nederland als middel om de studietijd te beheersen aan elk vak uren studietijd en een maximum aantal bladzijden cursustekst en lectuur worden toegewezen.

C. Examens

1. De problematiek van de evaluatie werd reeds even aangesneden: examenvereisten bepalen de studievereisten. Uit wat men aan de student op het examen wil vragen volgt tot op grote hoogte wat de student ook wil studeren. Nog daarvoor bepaalt wat de docent wil vragen op het examen, ook wat en hoe hij het wil doceren. Dit laatste is geen monomaan reduceren van het hele onderwijs tot examineren. Het gaat om stilstaan bij doelstellingen.

2. Het mondeling examen verliest onomkeerbaar zijn absoluut bevoorrechte positie. Schriftelijke examens lijken, omwille van de vele studenten op weg om de bovenhand te nemen en een voorrang te verkrijgen die zij onderwijskundig al evenmin hebben als het mondeling examen.

De verschuiving heeft ongetwijfeld nadelen én voordelen. Als ze alleen noodgedwongen gebeurt, zou het kunnen dat we de mogelijke voordelen

niet zien en kansen missen. Zo kunnen vele problemen van kwaliteit en relevantie, die bij mondelinge examens veel minder toegankelijk zijn, bij schriftelijke examens beter bespreekbaar gemaakt worden.

Men zal oog moeten hebben voor organisatorische problemen van toezicht, verbetering, bewaren, inzagerecht van de student, enz.

D. Balieopleiding, Permanente vorming, Internationale programma's (promemorie).

Literatuur:

Enkele verwijzingen zonder aanspraak op volledigheid.

R. DILLEMANS. "Nog maar eens over de hervorming van de rechtsstudies" *Jura Falc.*, 1964-65, 4-10 en 19-24.

L.P. SUETENS. "De hervorming der rechtsstudies" *Onze Alma Mater*, 1968, 155-166.

R. DILLEMANS. "Een nieuw schema voor de universiteit" *Een boek van hen voor ons. Lustrumboek Jura Falconis*. (1974) 71-74.

R. VERSTEGEN. "De kwaliteit van het onderwijs: schets van een referentiekader en een voorlopige inventaris van mogelijke vraagpunten" *Jura Falc.*, 1981-82, 19-45.

H. COUSY. "Rechtssystemen en onderwijsmethode" *Liber Amicorum Frédéric Dumon*, Kluwer, Antwerpen 1983, 3-22.

F. VANISTENDAEL. "Onderwijs aan de rechtsfaculteit. Doelstellingen en methode", *Jura Falc.*, 1983-84, 533-544.

W. VAN GERVEN, "Met recht en rede: een rede over recht". Opening van het academiejaar te Kortrijk, 6 oktober 1987. *Onze Alma Mater*, 1987, 281-288.

Precieze verwijzingen naar andere DUO-rapporten: zie rapport H. DE NEVE, *Profiel van de Rechtsopleiding aan K.U. Leuven. Een inventaris van bevindingen betreffende de opleiding in de Rechten, getoetst aan een model voor "Studeren en Doceren aan het Hoger Onderwijs"*. (DUO-rapport, nr. 513), Leuven 1989.

Bijlage : een interview met prof. K. LENAERTS, "Juridische integratie in Europa en de U.S.A.", *Academische Tijdingen*, 1989, nr. 1, blz. 5.

A.T.: Als alumnus van Harvard bent U wel vertrouwd met de doceermethoden van deze Amerikaanse universiteit. Is er een groot verschil met onze doceermethoden ?

K.L.: De doceermethoden in Harvard en Leuven verschillen zeer sterk. Dit staat niet alleen in verband met het selectiesysteem voor toelating van studenten dat de Amerikaanse universiteiten hebben, maar ook en misschien wel vooral met de verschillende functie die het rechtsonderwijs vervult naar het verwerven van de nodige juridische beroepskwalificaties toe.

In de V.S. verstrekt een "Law School" een algemeen vormende opleiding in de onderscheiden takken van het recht zonder dat in detail wordt ingegaan op de specifieke inhoud van de rechtssystemen die in de 50 Amerikaanse staten verschillen. Hieruit volgt dat in het rechtsonderwijs nadruk valt op de beheersing van de bijzonder complexe bronnenstructuur van het Amerikaanse recht, van de beginselen en redeneermethoden, kortom de beheersing van het Amerikaanse "ius commune". De gevolgde methode is gebaseerd op de gekende studie van "cases". Er wordt dus eigenlijk geen encyclopedische volledigheid betracht, wel methodologische diepgang. Na het behalen van zijn rechtsdiploma zal de jurist, meestal gesteund door een vorm van privé-onderwijs, zich voorbereiden op het "bar exam" van de staat waarin hij de rechtspraktijk wil aanvatten. Voor dit examen bestudeert hij op systematische wijze de inhoud van het voor hem/haar relevante statelijke recht.

In België en in verschillende andere Europese landen heeft het rechtsdiploma traditioneel directe toegang verleend tot de juridische beroepen. Gedurende decennia heeft dit ertoe geleid dat de systematische kennis van de inhoud van de rechtsregels centraal stond in de opleiding veeleer dan de vorming in het juridische probleemdenken. Er zijn echter indicaties dat deze benadering onhoudbaar wordt. Dit heeft niet enkel te maken met de steeds groeiende techniciteit van het recht waardoor het praktisch onmogelijk wordt om alle bijzonderheden permanent in het menselijk geheugen op te slaan, maar ook met de groeiende Europeanisering van het recht. Steeds vaker zal een rechtsvraagstuk aanknopingen vertonen met meerdere landen binnen en ook buiten Europa. Het is natuurlijk onmogelijk om al deze rechtssystemen te kennen. Wel is het mogelijk de methoden aan te leren en ook de ontwikkelingen binnen de Europese Gemeenschap en dan vooral het nu aanvaarde beginsel van de erkenning in alle lidstaten van de diploma's bekomen na drie jaar universitaire studies.

Dit beginsel geldt ook voor de juridische diploma's.

Het spreekt echter vanzelf dat wanneer bijvoorbeeld een Belg in Italië advocaat wil worden hij de specifieke beroepskwalificatie, gegrond op de kennis van het Italiaanse recht, nog dient te verwerven. Hiertoe kan hij in Italië aan een bijzonder proef onderworpen worden. Aldus ontstaat een systeem

dat erg vergelijkbaar wordt met dit van de V.S. Men behaalt een diploma in om 't even welke lidstaat van de E.G. en bestudeert daar hopelijk het Europese "ius commune".

Vandaar de waarde van de rechtsvergelijkende en rechtstheoretische dimensie in de vorming van de jurist teneinde daarna in het land waar hij de rechtspraktijk zal uitoefenen, de specifieke inhoud van het betreffende nationale recht te leren kennen.

A.T.: Kan het Erasmusprogramma bijdragen tot deze evolutie?

K.L.: Het Erasmusprogramma voor uitwisseling van studenten in E.G.-landen draagt nu reeds bij tot deze evolutie. Studenten kunnen immers in een ander land van de Europese Gemeenschap een stuk van hun juridische vorming doormaken ter vervanging van de equivalente vakken van het recht in het thuisland. Bij een verdere uitbouw van dit systeem lijkt het onvermijdbaar dat de methode van het rechtsonderwijs in de rechtsfaculteiten die deelnemen aan het Erasmusprogramma, hierdoor beïnvloed wordt. Het maakt inderdaad een verschil wanneer men voor een zuiver nationaal studentenpubliek recht doceert dan wel voor een plurinationaal. In dit laatste geval begrijpt de docent snel dat niet zozeer "l'information" van belang is, maar wel "la formation". Zo sluit men spontaan aan bij de geest van het hiervoor geschetste beginsel van de wederzijdse erkenning van juridische diploma's binnen de Europese Gemeenschap. Dit draagt bij tot de totstandkoming van een waarachtige Europese rechtscultuur.